

Det svarta järnet. Bergslagens vapenindustri under 1900-talet.

Mia Geijer og Maths Isacson (red.).

Forfattere: Mia Geijer, Maths Isacson, Birgit Karlsson, Nils Johan Tjärnlund, Mats Lundmark, Niklas Ulfvebrand og Jan af Geijerstam. Walborg Bokförlag og Länsstyrelserna 2018. 216 sider ill. ISBN: 978-91-978318-9-5. Pris 249 SKR.

Bogen handler om våbenindustriens betydning for Bergslagen fra ca. 1930 til ca. 1975. Det vil sige i det store område i Mellemsverige, der er rigt på bl.a. jernmalm, hvor der har været udvundet jern ikke mindst til våbenproduktion siden middelalderen, og hvis transportveje lidt forenklet løber sammen på Jerntorvet i Stockholm. Bogen består af otte små eksemplariske beretninger og otte lidt længere sammenfatninger af forskningsprojekter eller punktstudier. Emnerne er våbenindustriens omfang i Bergslagen, den anvendte teknologi og produkterne, arbejdsforhold med vægten på driftsundhed, beskæftigelsen af indvandrere, virksomhedernes og forsvarets påvirkning af miljøet både i form af forurening og bebyggelse, samt

skandalen omkring eksporten til Indien af felthabitser 77b. Hertil kommer en forholdsvis fyldig indledning med et historisk perspektiv tilbage til stormagtstiden og en diskussion af våbenproduktionens og neutralitetspolitikens moralske dilemmaer, samt en forholdsvis kortfattet afslutning, hvor forsvarsindustrien i Bergslagen diskuteres som kulturarv med vægten på de mange små lokalmuseer, og især hvilke mulige fortællinger, der burde løftes frem i fremtiden.

Maths Isacson indkredser størrelsen af våben-, ammunitions og sprængstofsproduktionen i Bergslagen i udvalgte år og når frem til, at den havde en betydelig størrelse med en produktionsværdi på ca. 3,9 mio. skr. i 1943 og 5,8 mio. skr. i 1974 opgjort i 2017 priser. Efter krigen skete der en betydelig koncentration fra 75 virksomheder i 1943 til 10 virksomheder i 1974 med omkring henholdsvis 28.000 og 13.000 medarbejdere, hvortil kom den indirekte beskæftigelse. Blandt virksomheder var Åkers stykkebruk, Bofors, Nobelkrut og Express Dynamit i Grängesberg foruden statslige organisationer som Forsvarets Fabriksverk (FFV) med bl.a. Carl Gustaf stads gevärfabriken, det centrale flyværksted i Arboga og ammunitions fabrikken i Zakrisdal. Da beskæftigelsen indenfor sektoren var på sit højeste blev omkring 10% af arbejdsstyrken i Bergslagen beskæftiget med våbenproduktion. Sektoren må have haft betydning ikke alene for den regionale økonomi men også for den nationale og dermed antagelig for etableringen af velfærdsstaten.

Mats Lundmark opgør indvandringen til Bergslagen og konstaterer, at Sverige efter 1930ernes depression ændrede sig fra at være et udvandreland til at være et indvandreland under den industrielle højkonjunktur 1945-75. Hovedparten var finner, og Lundmark argumenterer for, at de udgjorde en arbejdskraftreserve for jern- og metalindustrien herunder de virksomheder, der producerede krigsmateriel. Derfor kan man se høje andele af indvandre i de småbyer – ofte med rødder i brugsamfund – hvor der bl.a. produceredes våben. Det er således især beskæftigelsesmulighederne i Bergslagen, der fremhæves, mens forholdene i Finland, der også oplevede økonomisk vækst i perioden, ikke rigtig indgår i Lundmarks analyse.

I et andet kapitel tager Niklas Ulfvebrand arbejdsmiljøet ved Grängesbergsminen op, dels ved at interviewe den tidligere minearbejder Anders Hjalmar, dels ved at redegøre for driftslægen Sundells arbejde på virksomhedens industripoliklinik, der åbnede i 1956.

Mia Geijer introducerer våbenindustriens og forsvarets kulturmiljø. Men selvom emnet er afgrænset til Bergslagen i perioden 1930-75 og yderligere er begrænset til eksempler: Bofors' skydebane i Kilsbergen, flyvestationen i Brattforsheden og anlæggene i Arboga, sidder man som læser tilbage uden rigtig at vide hvordan de udvalgte miljøer ser ud eller fungerede. Afsnittet illustreres af et foto af en kanon og to billeder af flyvemaskiner, ikke af kort og planer, som kunne anskueliggøre de omtalte anlæg.

Birgit Karlsson skitserer den politiske og erhvervspolitiske baggrund for skiftet fra en neutralitetspolitik med et tilsyneladende svagt finansieret forsvar til en øget oprustning i vid udstrækning baseret på egen våbenproduktion. Karlsson peger ikke så overraskende på truslen fra det nazistiske Tyskland og fra Sovjetunionen som det afgørende grundvilkår og på konflikterne om produktionen skulle udføres af private som Bofors eller af offentlige organisationer FFV (Försvarets Fabriksverk) under indtryk af den stærkt skiftende efterspørgsel. Derimod står der ikke meget om tilsvarende konflikter i udlandet eller velopdyrkede temaer som det forsvarsindustrielle kompleks eller teknologioverførsel.

Temaet om teknologioverførsel tages delvis op af Nils Johan Tjärnlund, men mere som historier om dynamiske foretagere end som en analyse af de forskellige barrierer ved teknologioverførsel, som bl.a. Svante Lindqvist med så stor held har analyseret. Samarbejdet mellem Bofors og Krupp, som nævnes, kunne godt fortjene at blive undersøgt mere i dybden og generelt forbindelserne til udlandet. Mens dilemmaet mellem magt og moral, organiseret vold og pacifisme kommer meget godt frem i Jan af Geijerstams artikel om Bofors eksport af haubitsere til det demokratiske Indien.

Sammenfattende kan man sige, at der er tale om en appetitvækker, en introduktion der anslår forskellige temaer og spørgsmål, men som i flere tilfælde ikke rigtig kommer i dybden med emnet, og

hvor man savner en skitse af den udenlandske litteratur. På den anden side peger bogen på et central emne for vores forståelse af industrialiseringen og opbygningen af velfærdsstaten ikke alene i Sverige men også i de øvrige nordiske lande, som nok ikke var så fredelige, som vi har lært i skolen.

Caspar Jørgensen